

МОВА ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Київський університет ім. Бориса Грінченка, Київ¹
Вінницький національний технічний університет, Вінниця²

Анотація

Висвітлено мовно-стилістичні особливості історичної прози, що обумовлюють її здатність до формування та збереження історичної пам'яті; зокрема зазначено поєднання у тексті сучасної, архаїчної та діалектної лексики

Ключові слова: історична проза; історична пам'ять; лексичні засоби; архаїзми; діалектизми

Abstract

Linguistic and stylistic features of historical prose, which determine its ability to form and preserve historical memory, are shown; in particular, the combination of modern, archaic and dialect vocabulary in the text is indicated

Keywords: historical prose, historical memory, lexical devices, archaisms, dialectics

Дослідження засобів художнього осягнення історії не втрачає **актуальності** у сучасних напрямках літературознавства та лінгвістики.

Протягом століть історичну прозу обґрунтовано вважають одним із засобів складання в свідомості народу пам'яті про минуле, про глибинні витоки унікальності, неповторності та невідтворюваності окремого світовідчуття, втіленого у різноманітних формах культури, що є підґрунтям формування національної свідомості, самоідентифікації нації, суспільної групи, особистості. Основою національної свідомості є історична пам'ять, завдяки якій «людина стає особистістю, народ – нацією, країна – державою» [1]. «Історична пам'ять відіграє важливу роль у націєтворенні, адже виявляє здатність впливати на соціалізацію, ідентифікацію індивідів на національному рівні та є потужним засобом мобілізації національної свідомості [2].

Серед форм збереження історичної пам'яті провідну роль відіграє мова – універсальний засіб збереження та передавання інформації – від усного мовлення у фольклорі до писемного в літературі. Важливу функцію збереження попереднього багатовікового досвіду народу взяла на себе історична проза, серед жанрів якої чільне місце посідає історичний роман.

Важливим елементом зображально-виражальних засобів історичного прози загалом й історичного роману зокрема є створення «духу доби» за допомогою мовних засобів.

Метою наявного дослідження є висвітлення мовно-стилістичних особливостей історичної прози, що обумовлюють її здатність до формування та збереження історичної пам'яті.

У сучасному літературному процесі автори художніх творів на історичну тематику актуалізують найгостріші питання та проблеми сучасного суспільства через інтерпретацію історичних фактів минулого, не просто відтворюючи історичне минуле, а й прагнучи поєднати минуле з сьогоденням, розкрити духовність народу через змалювання історичних подій, історичних та вигаданих постатей, «дотримуватись історичної правди з метою формування патріотизму й національної свідомості у сучасного покоління» [3].

Хоча розгляд особливостей художнього осягнення минулого нараховує не одне десятиліття, питання жанрової та мовно-стилістичної специфіки історичного роману залишаються одними з найменш досліджених у літературознавстві та лінгвістиці. Проблеми жанрології та роману (зокрема й історичного) аналізовано в чисельних доробках українських та зарубіжних науковців другої половини ХХ століття: Л. Александрової, С. Андрусів, Р. Багрій, Є. Барана, Н. Бернадської, А. Гуляка, С. Злобіна,

М. Ільницького, К. Кларка, Н. Копистянської, Г. Ленобля, Б. Мельничука, М. Наєнка, Л. Новиченка, В. Оскоцького, Я. Поліщука, М. Сиротюка., В. Чумака, У. Еко та ін.

Узагальнено історичний роман визначають як твір, що побудований на історичному сюжеті і відтворює в художній формі окрему добу, певний період минувшини; тут історична правда поєднана з художньою правдою, історичний факт – із художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщено в межі зображуваної доби [4]. І, беззаперечно, історичний роман функціонально сконцентрований на історичній пам'яті.

Щодо феномену історичної пам'яті, то на нього звернули увагу ще в античності. Зокрема, Платон розглядав пам'ять як «збереження відчуттів», а також відзначив важливу функцію часу, вважаючи, що час минулий і теперішній спричиняють розмірковування людини про час майбутній, з яким пов'язані зміст і відчуття людських сподівань [5]. Аристотель розмежував завдання історика та поета, зазначивши особливості збереження історичної пам'яті у процесі художньої творчості: історик та поет «різняється тим, що один говорить про те, що було, а інший про те, що могло б бути. Тому поезія філософічніша й серйозніша за історію, що поезія більше говорить про загальне, історія – про поодинокі» [6].

Вказані Аристотелем тенденції у розвитку історії та літературно-художньої творчості в подальшому й стали основою жанру історичного роману, який, як відомо, у головних рисах склався у творах В. Скотта: відтворення минулого крізь призму художнього тексту; наявність художнього вимислу, що доповнює історичні факти; наявність вигаданих персонажів; погляд на художнє мислення як таке, що розширює діапазон історичних знань [7].

Історична художня проза дозволяє активізувати не тільки історичні факти, а й мовні одиниці, що зберігають національне світовідчуття, є скарбницею мовних засобів, до якої можна звертатися у процесі позбавлення штучних нашарувань, спричинених не стільки закономірностями процесу еволюціонування мови, скільки ідеологічно-політичними чинниками. Мова історичної прози дозволяє сучасній людині сприйняти закарбований у поняттях досвід, набутий народом протягом століть і не втрачений актуальності у сьогоденні.

Написання твору, що ґрунтується на реальних фактах минулого, перед усім потребує від сучасного письменника ретельного вивчення історичних джерел як для достовірності, так з метою осягнення й відтворення поглядів, вмотивувань, прагнень своїх героїв, наділення їх індивідуально-особистісними рисами. Жоден засіб не буде ефективнішим за звертання до мови минулих часів, у якій відображено світовідчуття тієї чи іншої доби. Водночас письменник належить сучасності й осмислює історію в аспектах сьогодення.

Синтез художнього відтворення минулого та його аналізу, переосмислення, інтерпретації відповідно до сучасності обумовили особливий «двошаровий» характер мови художнього історичного твору. Історична проза поєднує лексичні ресурси зображуваного часу та сучасності, оскільки специфіка жанру передбачає структурування складного хронотопу, у якому співвіднесено художньо-концептуальний та авторський часи. Ставлячи перед собою завдання створення «ефекту присутності», відтворення реалій, колориту доби, письменник-«історик» наводить у тексті різноманітні деталі: мовні, речові, побутові тощо. З цією метою автори творів на історичну тематику послуговуються переважно архаїчною та діалектною лексикою, що експресивно забарвлює мовлення персонажів, які належать певній добі, надаючи оповіді виразності й достовірності.

У жанрі історичного роману мова не тільки виконує свою первинну естетичну функцію, тобто виступає засобом зображення думок, почуттів та вчинків персонажів, але й є носієм фонемно-звукового життя слова, нерідко вже забутого, відтвореного автором другий раз для існування за посередництвом документів, літописів, сказань, архівних джерел тощо.

Архаїчна та діалектна лексика в історичній прозі, виконуючи стилізувальну та емоційно-експресивну функції, є особливою частиною структури національної мови, важливим засобом втілення національної свідомості народу й виконує в історичній оповіді також функцію ідейно-естетичну: створення характерів героїв, відтворення побуту та буття історії у живописній словесній формі, наближаючи до сучасної людини минулі століття у їхній первозданності, створюючи відчуття невидимої участі у подіях стародавніх часів.

Висновки

Отже, мова історичної прози є універсальним засобом втілення національної самосвідомості, властивостей національного характеру, історичної пам'яті народу в лексико-граматичних категоріях.

Утілюючись в мові, історична пам'ять постає як основа для формування історичного мислення, у процесі якого відбувається усвідомлення нації самої себе, усвідомлення того, що вона, маючи власну історію, водночас є складовою світової цивілізації. Ґрунтуючись на історичній пам'яті, історичне мислення формує національні ідеї, що консолідують націю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грушевський М. Напис історії українського народу / М. Грушевський. – Харків: КСД, 2021. – 576 с.
2. Трегуб О. Історична пам'ять як засіб мобілізації національної свідомості / О. Трегуб // Магістеріум. - 2008. - Вип. 31. - С. 25-29.
3. Крижановська Н. Мовно-стильові особливості історичного роману Юрія Хорунжого "Вірую" / Н. Крижановська // Мова і культура. - 2014. - Вип. 17, т. 1. - С. 70-75.
4. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
5. Платон. Діалоги / Платон. – Харків: Фоліо, 2022. – 352 с.
6. Аристотель. Політика. Поетика / Аристотель. – Харків: Фоліо, 2023. – 512 с.
7. Дудніков М.О. Основні функції історичного роману// Вісник Запорізького національного університету. – 2008. - №2. – С. 63–67.

Азарова Вероніка Вікторівна – студентка Київського університету ім. Бориса Грінченка, м. Київ, nikolazarova14@gmail.com

Пустовіт Тетяна Миколаївна – канд. філол. наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, e-mail: pustovit_tetyana@vntu.edu.ua

Azarova Veronika V. – student of Borys Grinchenko Kyiv University, c. Kyiv

Pustovit Tetyana N. – Cand. Sc. (Philology), Associate Professor of Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa